

Kolike pomembe v našem slovstvu je Miklošič, povedal sem v lanskem Jezičniku staroslovenskem; o Bleiweisu sem pisal l. 1882 v XX. tečaju; letošnji naj pa kaže, kako je sedanjo dobo v Knjigi Slovenski povzročeval, pospeševal ali opoviral — **Luka Jeran**.

*

Rodil se je Jeran Luka 16. okt. 1818 v Javorjah (Affriach) na Gorenjskem, v prvih šolah učil se v Škofji Loki, kjer mu je šolski vodja bil J. Volc. Ker zaradi starosti po tedanji postavi ni mogel v gimnazijo Ljubljansko, podá se v Karlovec, kjer od l. 1834 do 1839 dovrši prvih pet latinskih šol. Tù se poleg ilirskega pridno uči jezika madjarskega; ravnatelj mu je bil P. Jos. Em. Podvinský. L. 1840 pride v Ljubljano v šesto šolo latinsko (rhetoriko) pod Martinaka, l. 1841 in 1842 na licej v modroslovje, pod Kersnika, in tedaj se prav marljivo poprime slovenščine in laščine, in že družnik bogoslovne knjižnice slovanske skrbno prebira razun domačih knjige hrvaške i srbske, češke in sploh slovanske na pr. Stanko Vraza, Vukotinovića, Kolo, Danico, Novine, Zoro, Gundulića, Kačića, Pesni i Poslovice srpske, Jordan's Slav. Jahrbücher, Šafaříkove Starožitnosti itd. itd. Učitelj v slovenščini mu je bil profesor Metelko, do katerega je vedno imel posebno spoštovanje. Zlagal je takrat prve pesmice ter mu jih v Metelčici donašal v slovenskih nalogah. Nekatere so bile pozneje tiskane na pr.: *Hesperidski vert na Krajnském (Narodna bajka)*, *Vnebohód*; — *Rožici, Posvetni hudič (Narodna pripoved)*, *Vrednost domoljubja*, *Našimu solncu (Po Zori dalmatinski)*. Predzadnja njena kitica se glasi: „Solnce žarko, solnce prekrasno, — Z domorodno lučjo sveti jasno, — Zapuščen osveti hram domači, — Ki ga nam še ptuja senca mrači, — Ti vžgi perve sveče naše slave, — De zbudé se naš'ga roda glave!“ — L. 1843 vstopi v bogoslovno semenišče, kjer se vzlasti iskreno loti jutrovskih jezikov: hebrejskega, sirskega, kaldejskega; arabskega zvrši vse štiri tečaje. — „Svojih verstnikov si vedno bil dika“, pojó mu „Daničarji“ l. 1882, in res, bil je to po vseh šolah, latinskih in bogoslovnih, kajti le dva- ali trikrat poniknil je do reda *lacc* (lobenswert), sicer pa mu v vseh svedočbah vedno slove *lem* (vorzüglich)!

L. 1845 posvečen za mašnika je obhajal novo mašo v Poljanah, kedar sta mu še živa bila oče in mati; pričujoč je bil takrat tudi dr. Janez Bleiweis s svojo gospó. L. 1846 ostane še v semenišču, l. 1847 nekaj časa v Poljanah, meseca aprila dojde za kapelana v Horjul, l. 1851 meseca maja k sv. Petru v Ljubljano, l. 1853 se podá za misijonarja v Afriko, nevarno zbolí, pride nazaj za duhovnega pomočnika l. 1854 v Trnovo, poda se drugič v Afriko, a vrne tudi drugič zaradi bolezni v Trnovo, kjer služi potem za kapelana ter vreduje „Zgodnjo Danico“ do l. 1869. Tedaj postane papežev kamornik i monsignor, ter pride z Danico svojo osebenkvat v duhovščino stolne cerkve, pomaga vedno v duhovnem pastirstvu, l. 1882 postane kanonik, l. 1888 dne 16. okt. je praznoval sedemdesetletnico svojega življenja, čvrst duhom i telom, vendar skromno takó, da še čestitke, katero so mu poklonili „Daničarji“, ni priobčil v svoji Danici, kar torej hočem storiti jaz poznej, ako Bog dá srečo. — Po sreči le sem tudi jaz v roke dobil nekaj njegovih stvari, in izmed mnogo družih čestitek naj tukaj priobčim le jedno, katere dovtipna sicer, a istinita, bode znancem vsem na radost, ter slove:

XXXXXXX!

Septuaginta annos — corpo di baccio!
Mi amicissime habes in sacco,
Abraham, Isaak et Jacob vidisti,
Luce lucenti mundo luxisti,

Heu, quot diabolos jam expulisti!
 Quot esurientibus escam dedisti!
 Tu es minister studentibus cibi,
 Deus retribuat millies Tibi!
 Deus conservet Te fortem et sanum
 Usque et ultra centesimum annum;
 Ad intencionem hanc semper orabit,
 Nec non cras poculum evacuat
 Totus Tuus

Matth. Treffiniensis.

A.

„Nikoli ne pozabim, da gosp. Luka Jeran mi je bil prijazen pomočnik.“

Tako je o svečani 20letnici svojega vredništva dr. Janez Bleiweis spoznal slovesno, češ, kedar me je l. 1843 Kmetijska družba izbrala bila za tajnika, prevzel sem Novicam vredništvo z velikim veseljem, pa tudi z enólikim strahom. Nikoli ne pozabim, da gosp. Luka Jeran mi je bil prijazen pomočnik (Novic. 1863 str. 223). In res, vadi ga je dobre slovenščine, vpravdal mu razne dopise, posebno pesniške stvari, ter dopisoval sam v Novice. Zvati se je bil jel že l. 1841 Svitoslav t. j. Lucas a lucendo. — „Vigred minola Ti je in poletje, — Tvoja je doba jesenski zdaj čas“ — pevajo mu „Daničarji“ ob sedemdeseti godovni, in — čudo! pesem Jesenske misli je prva njegova, katero so, kolikor jaz vém, priobčile Novice l. 1843 str. 90 v Gajici z znamenjem S. t. j. Svitoslav — na pr.: „Neštevilne zemlja mati — Poklonjuje nam darí — U spomladi, u poletji, — Clo do pozne jeseni itd.“ —

Novice l. 1844 imajo vže mnogo dopisov, književnih poročil slovanskih, in pesmi Jeranovih z istim znakom ter vse v Gajici na pr. Kmetovski pregovori — razun za Malitraven — za vse mesece v letu str. 12—204; Serbske Novine in Podunavka str. 48, Kolo v Zagrebu str. 75, Jordan's Jahrbücher str. 87, Slavjanska Antologija iz slavj. Aten (Dobrovnika); Nekaj od Serbskih Novin v Pešti str. 104, Prezgodna zrelost uma — iz Podunavke str. 123 itd. — Pesmi pa so naslednje: Zimske misli — „Od polnočnih merzlih krajev — Ojstra sapa dije, — Ravno polje, verh Triglava — Ogrinjalo belo krije“ itd. l. 7; Sirotek (Poleg česke ljudske pesme): „V mladih dneh zgubilo — Dete mater milo. — Začne odrašati, — Misli: kje je mati?“ itd. l. 13. — Pirhi l. 14: „Že tički pojejo, — Že rož'ce cvetejo, — Tud sneg beži proč; — Tih vetričik veje, — Žar solnčni me greje: Velika bo noč“ itd. — Spomladanjske misli l. 20: „Vesna cvetje seje — Po gorah, pušavah; Vesna drevje kiti — Z listjem po dobravah: — Kliče z zemlje krila — Bitja opočila . . . Naj tud uka iskre vname — V mladih srcih novi svet, — De nam duh roditi jame — Učenosti željni cvet, — De Slovenam ukov bela — Spomlad ne bo zakasnela! Žlahtne hčerke! dragi sini! — Vi cvetlice spomladí, — Vi ste zvezde v domovini, — V kterih biser se bliší; — De b' pač z duham rož'ce zale — Domoljubnim vas navdale! — Vesna cvetje seje . . . Kliče hčerke, sine — V nograd domovine! — Kratka molitvica (Poleg Čelakovskega), katero sem del temu spisu na čelo. — Venec hvaležnosti in spoštovanja . . J. Kersniku o godu . . l. 27: „Ti, ki ljubiš verno vdane — Svoje učence, o modrica — Domorodna! k' so ti znane — Naše želje belodane, — Bodi dans nam pomočnica, — Počastiti učenika — V pesmi lastniga jezika“ itd. — Poletne misli l. 33: „Teb', višava preljubljena! — Naj bo pesim posvečena, — Pesim duše ginjene; . . . Nam očestvo je dobrava, — Tù naj raste naša slava, — Tù naj poganja ljubki cvet, — Ki v

podobe naj kmetije — V sad presladki se razvije, — In živi Slovenski svet. — Tù je treba se pognati, — Tù nar krepši seme s'jati — V krepke, rodovitne tla, — De tud dušne nam jedila — Domovina bo rodila, — Domovina ljubljena! — Njih visok. g. Joanu nadvojvodu . . l. 40: „Veséli Slovenja, veséli se Krajna! — Obnebe se jásni nad Tvojo glavó; — Iz ólike mira Ti vénec poganja, — Ki venčal bo Tebi dolino, goró“ itd. — Pogled v Štajersko l. 47: „Rob dosežem krajske meje — Na Černivca visočini, — Štajerska naprót mi veje — Volna sapa po dolini“ itd. — Tri cvetlice (Poleg českiga od Vlastimile Ružičkove): . . „Cveti kakor roža, dvica! — Čistost hrani lilije, — Prosta bod' ko vijolčica: — Vredna hči boš Slavije!“ — Nr. 45 pa se nahaja čestitka:

Gospodu Koseskitu pesniku „Slovenje“.

Z pevsko slastjo — ktera Vila	Slavski govor — ktera Vila	Ktera srečna Rojenica —
Te je v zibki nadahnila,	Te v detinstvu je učila,	Nježna lóga golobica —
De, ko vdari Tvoja lira,	De besede vse sladkosti	Ti je gosli v roke dala,
Vsaka druga slast umira	Se v goreči iskrenosti	Pesmi peti ukazala,
V njene glase vtópljena?	'Z gorkih pers izlivajo?	Ki sercé vzdigujejo?
Dolgo struna ljubezniva	„Čas je, molkost prekiniti,	Domovini poštovani
Poje v tihim srmožljiva,	Tvoje gosli razglasiti	Lira peti se ne brani,
Modropojki slavski streže,	Tirja mati domovina“,	V nji se glasi izbudijo
Ki beršlanov vénec veže,	Modropojka opomina	Ki Slovenjo poslovijo,
Gosli ž njim ovénčati.	Pesnika mudečiga.	In Cesarja miliga!

Zato Tebe tud' slovila
Domovina, pevc! bo mila;
Ti ne jenjaj prepevati
V njeno čast, — in ona mati
Ne bo Teb' bit' jenjala!

—n.

Iz šole za šolo.

Rodovitna prst ali zemlja.

(K naravoznanstvenemu pouku v ponavljalni šoli.)

Ljubi učenci! Iz katerih prvin je zrak in voda, smo čitali v Berilu. Zdaj poglejmo, kako nastane rodovitna prst. Videli bodemo, kako modro je vsegamogočni Bog vse ustvaril in uredil. Mnogokrat se vidi na skalah ali tudi na vrhu starega ozidja in celó na starih strehah tanka zelena turenica, to je mah najnižje vrste. To se takole godí: Površje gole skale se vsled deževja, mraza in solčne gorkote jame razpokovati, drobiti in razprhniti. V tem z roso in deževjem namočenem prahu nastane mah najnižje vrste, čegar seme je veter sim nanesil. Ko se semice izcimi in začne rasti, drži skalne drobce, da jih veter ne odnese ter se koreninice v njih razširjajo. Ta mah živí največ od zraka in mokrote, a tudi iz razkrojenih skalnih drobcev in svojih odpadkov, ki jih po korenincah v sé srka.

Ravno s tem pa, da mah svoje koreninice v razpoke skale zarašča, pridržuje razno vlago na skali, katera razkrojuje skalne drobce in mahove odpadke koreninica v živéž. Ko se ta razkrojitev kamenih drobcev in mahovih odpadkov od leta do leta v večji meri ponavlja, nastane na skali iz te zmesi kmalu debelejša plast zemlje, v katerej začnejo potem druge rastline in poslednjič celó grmovje in gozdi rasti. Tako nastane iz razpršenega kamenja in sognjatih rastlin dobra prst ali zemlja za njive, vrte in travnike.

Iz česa so rastline?

Ako snop slame ali kakih drugih rastlin sežgemo in potem pepel tehtamo, najdemo, da ga je komaj 1 do 10% prejšnje teže. Kam pa so rastline izginile? Šle so v podobi dima v zrak. Ta dim se imenuje ogljenec, (v dimnikih se tudi nabira in se imenuje istje ali sáje). V zrak uideš dim se s kislicem spoji in imenuje ogljenčeva kislina. Pa tudi dušec in voda sta z dimom izginila v zrak.

Ako ostali pepel z vodo lužimo, in to vodo raz pepel odlijemo in potem parimo, dobimo neko sol ali potašel in sodo. Kar je od pepela ostalo, je zemlja, obstoječa iz apna, žveplene kisline, fosforove kisline (katere je največ v semenu), kremenčeve kisline in raznih soli.

Ako kako rastlino razmočimo in gnjiti pustimo, začne smrdeti, in kupček te gnjilobe čezdalje manjši postaja, da naposled komaj 1 do 10% prejšnje teže ostane, in kar najdemo, to je le zopet prst in sol, drugo je šlo nevidljivo v podobi sopare (vode, amonijaka in ogljenca) v zrak. Tedaj se je enaka razkrojitev rastline v nje obstojne prvine zgodila.

O čem živé rastline.

Ko smo videli, iz česa so rastline, pogledimo še o čem živé in kako rastejo.

Ko seme v vlažno, gorko zemljo denemo, jame kaliti in naredi cimico in koreninico. Cimica in pozneje listi pa pijejo na svoji spodnji strani, ker ima list več tisuč luknjic, iz zraka ogljenčevo kislino = oglje in kislic, vodo = vodenec in kislic in pa dušec iz zraka. Da rastline tudi po listih vodo v sé srkajo, vidimo, kako se vele cvetice poživé, ako jih poškopimo.

Vsrkane prvine se kot rastlinski sok prehajajo od korenine proti vrhu in zopet nazaj ter se vsled solnčne svetlobe in gorkote izpreminjajo v rastlinske celice (iz katerih rastline obstoje), in kar je neporabljivega, zopet iz sebe pariyo. Razun vode pariyo po dnevi iz sebe kislic, po noči pa tudi ogljenčevo kislino ter je zato škodljivo, če so cvetice v spalnici.

Solnce, gorkota in voda delajo, da se tudi po koreninah v rastlino vzeti, razkrojeni deli zemlje: amonijak, ogljenčeva kislina, žveplena kislina, fosforova kislina, kremenčeva kislina in razne soli pridelujejo v živéž ter obstojne dele rastline.

Zgorljivi obstojni deli rastline so gnjilica prosti: vlakno, klej, sladkor, smolé, gume, olja, vosek (na površji češpelj), dišéca olja in rastlinske kisline. Z gnjilicem spojeni deli so: beljakovina, vlečec in sirina. Prvih je dve tretjini in drugih ena tretjina v rastlini. Gnjlilica prosti deli pridejo večidel po zraku in vodi skozi liste v rastlino. Tako se prideluje iz ogljenčeve kisline in vode klej in sladkor. Z gnjilicem nasičeni pa pridejo iz zemlje po koreninah v nje, in so redilne snovi za ljudi in živali.

Zakaj je treba rastlinam gnojiti?

Kakor sem užé omenjal, je rodovitna zemlja zmes razprhnjenega kamenja in razpadanih rastlin, katere zadnje največ svojih obstojnih delov dobivajo iz zraka. Ako tedaj rastline na mestu pustimo, čedalje bolj živahno rastejo. A na njivah in travnikih jih vsako leto strani vzamemo in z njimi tudi nezgorljive zemeljske prvine. In te zadnje v nekateri zemlji niso v zadostni meri, na primer fosforova kislina brez katere še rastlina semena ne more storiti, ali pa če so, se ne razkrojujejo in pridelujejo tako hitro in v toliki meri, kakor jih s pridelki odnesemo.

Zato je treba gnojiti, to je zemlji prvine za rastlinske snovi vračati, in sicer v boljši meri ko bodemo dajali, boljši in obilnejši bo pridelek.

G. P.